

ECHOES OF THE TRANSYLVANIST MOVEMENT IN ROMANIAN AESTHETICS

Nagy Imola Katalin

Lecturer, PhD, Sapientia University of Tîrgu Mureş

Abstract: In this article we aim to present the reactions of Romanian essay writers to the Transylvanian ideology and discourse. 'Transylvanianism' is the name given to a cultural movement which became widespread in interwar Transylvania. It is usually linked to the discourse and activity of Hungarian intellectuals, although some of their ideas can be spotted in the writings of Romanian intellectuals as well. In fact, two parallel Transylvanian movements seemed to develop, one initiated by Hungarians and the others belonging to Romanians, both discourses promoting the idea of a certain type of 'otherness' which characterizes Hungarian (and Romanian) writers/writings from Transylvania. We wish to describe some reactions Romanian essay writers displayed with regard to the ideas of the Transylvanian ideology

Keywords: Transylvanianism, essays, cultural discourse, intercultural communication

Transilvanismul constituie o temă centrală a dezbaterilor intelectuale ale vieții spirituale maghiare și românești încă dinaintea Unirea din 1918, cu o intensitate alternantă, în funcție de condițiile socio-istorice proprii fiecărui moment. Transilvanismul sau ideologia regională ardeleană nu a apărut din senin. Rădăcinile transilvanismului românesc se găsesc undeva în epoca Școlii Ardelene, transilvanismul maghiar începând să se schițeze undeva în perioada dualistă. Răspândirea ideilor transilvaniste după Unirea din 1918 se produce în contextul în care Europa devine tot mai receptivă la ideile regionalismului promovate de Iosef Nadler și August Sauer sau alții, dar și la ideile lui Leo Frobenius, mai ales cele din *Paideuma*, apărută la München, în 1921. Conform teoriei lui Frobenius, care s-ar putea să fi influențat ideologia transilvanistă, populațiile unui spațiu bine conturat își au caracteristicile lor proprii, un mod specific de a fi. Perioada de maximă răspândire a ideologiei transilvaniste a fost însă perioada interbelică.

În interpretarea fenomenului transilvanist există *două tendințe*. Prima tendință se concentrează asupra transilvanismului ca ideologie cultural-politică și etică. Cea de-a doua tendință este interpretarea transilvanismului ca un program estetic-literar. Putem, de fapt, vorbi de mai multe transilvanisme sau ardelenisme, sau mai multe fațete ale aceluiași fenomen. Există, după unii autori, un *transilvanism românesc* și unul *unguresc*. După alții, există un *transilvanism transnațional*. Abandonând criteriul lingvistic și aplicând un set de criterii ce țin de diacronie, vorbim de un *transilvanism timpuriu*, un *transilvanism în plină expansiune* (al anilor 1920), un *transilvanism în criză* (al anilor 30), un *neotransilvanism* (postdecembrist) etc. Există apoi, un *transilvanism cultural* și unul *politic*. Unele opinii tind să considere că transilvanismul cultural a invadat celelalte discursuri, deci și cel politic. După alții, politicul a premerat culturalul. Explicația cea mai firească ar fi că această contaminare a discursului cultural cu accente ale discursului politic, interpenetrarea celor două domenii era o stare de lucruri firească pentru societatea ardeleană de la începutul secolului XX, apoi pentru perioada interbelică. Cumulul de roluri - artist și profet politic, poet și solul națiunii - nu era o noutate în cultura literară ardeleană. Putem vorbi apoi de un *transilvanism restrictiv*, limitativ, care eșuează, ca producție literară, în provincialism îngust sau etnicism arțăgos, dar

vorbim și de un transilvanism *cu iz european* care promovează deschiderea spre valorile europene și spre modernitate. Acest tip de transilvanism *progresist* a fost practicat de către Ion Chinezu, Nicolae Balotă, Aladár Kuncz sau Károly Kós. Primul transilvanism este deschis fobiilor naționaliste și patriotismului obtuz, cel de-al doilea a produs un Rebreanu, Slavici, Tamási sau, de ce nu, Ady.

Contribuția eseisticii românești pe tema transilvanismului este remarcabilă, eseistica românească a recunoscut și fructificat ideologia regională ardeleană prin contribuția lui Ion Chinezu, Avram P. Todor, Nicolae Balotă, Mircea Zăciu ș.a.

În opinia lui Francisc Păcurariu (1988, 395) există două tendințe, în fond antitetice, în literaturile română și maghiară ardeleană, în special în perioada interbelică: „*aceea a scrutării realităților social-politice ale epocii și aceea a proiectării acestor realități într-un orizont mitic*”. Intelectualii români au avut, crede Păcurariu, la unison cu K. Lengyel Zsolt (2007), două atitudini fundamentale față de transilvanism: *indiferența* sau *respingerea totală*. Noi credem însă, că au existat mai multe tipuri de atitudini generate de transilvanism în rândul românilor, dincolo de indiferență sau de refuz total, au existat și manifestări de *acceptare* parțială sau totală a ideii transilvane.

Astfel, în 1996 Mircea Zăciu publică volumul *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, în care încearcă să definească și să ilustreze un așa-numit „spirit transilvan”. Extrapolând conceptul de spirit al popoarelor, Zăciu crede că există un spirit al provinciilor, un spirit al Ardealului, perceput nu doar ca un spațiu geografic sau istoric, ci unul cultural. Cartea este și o încercare de identificare a caracteristicilor acestei esențe supraindividuale, pe fundalul, bineînțeles, al Literaturii. Ce este așadar definitoriu spiritului transilvan? „Conștiința istorică [...] împreună cu ea s-a vorbit nu odată despre eticism, militantism, predispoziție spre intelectul benedictin, de unde subsumarea esteticului la istoric, etic, cultural. Vin acestea din formația culturală, vin ele din straturile țărănești de unde cresc toți scriitorii Transilvaniei, care rămân, în fond, toată viața lor niște țărani-cărturari. Nu trebuie neglijată nici comunicarea permanentă cu Occidentul, refuzul spiritului balcanic, refuzul cetăținului ca formă a oprimării, dar identificarea cu tot spațiul românesc, aderarea la o orășenizare superioară, visul unei cetăți-bibliotecă” (Zăciu, 1996, 23). Autorul studiului crede că nu dezbinarea e, până la urmă, modul de viață al celor de aici, ci coexistența. Se pare că rolul hotărâtor în definirea spiritului transilvan l-a avut pleiada de scriitori din jurul revistei *Luceafărul* (Budapesta 1902). În spațiul ardelean s-a conturat, încă de pe vremea Școlii Ardelene și a lui Budai-Deleanu, o cultură remarcabilă prin interferențele ei. George Călinescu afirma că marea literatură română s-a constituit în spațiul ardelean, prin opera lui Coșbuc, Slavici sau Rebreanu. Unele considerații asupra transilvanismului literar și cultural sunt exprimate de către exegeți care provin din afara frontierelor spirituale ale spațiului în discuție. Pompiliu Constantinescu definea în *Literatura Ardealului* (1936) o întemeiată configurare a spiritualității transilvănene, menționând, firește, și unitatea spirituală a românilor. Sensibilitatea și originea folclorică a literaturii Ardealului, conștiința determinismului inexorabil al vieții oamenilor, vocația realismului sunt reafirmate și în scrierile lui G. Bogdan-Duică, Ion Breazu, Vasile Băncilă, Ion Chinezu ș.a. Acesta din urmă mai adaugă spiritul misionar, eticismul și funcția educativă ca termeni distinctivi ai literaturii ardelene. Ideea acestui caracter de *pedagogie națională*, de factor educativ al literaturii ardelene, precum și ideea apropierei dintre popoarele ardelene prin transilvanismul practicat de revista *Erdélyi Helikon* sunt semnalate și de către Szerb Antal (2003, 504).

De altfel, Ion Chinezu operează frecvent cu sintagma de *transilvanism geografic și istoric*, el recunoaște existența unui univers și al unei tipologii modelate de un anume topos determinant. Studiile lui Ion Breazu (*Povestitori ardeleni până în 1918, Literatura română contemporană a Transilvaniei*) încearcă să descifreze unele mecanisme de gândire sau de ideologie literară, caracteristica fundamentală a acesteia fiind eticismul, sensul etic. Se

conturează, astfel, atât caracteristicile spiritului ardelean, și, firește, temele care decurg din acesta, cât și neajunsurile, defectele transilvanismului. Caracteristicile transilvanismului sunt, prin urmare: conștiința istorică, spiritul etic, ruralismul și originea folclorică, un anumit fatalism ontologic și vocația realismului. De aici decurg temele caracteristice literaturii transilvane: țăranul și obsesia pământului, intelectualul provenind dintr-un mediu rural, trăirile personale coagulate într-o poetică a suferinței individului, componentele mitice ale existenței, figura puritanului - exponent al moralității. Defectele care i se reproșează sunt: provincialismul restrictiv, izolaționismul, închistarea etnicistă, jalea plumburie și existența percepută ca o continuă criză.

În lectura lui Gavril Scridon transilvanismul este/era o doctrină moral-politică și apoi literară destul de complicată și confuz exprimată, anunțată de un transilvanism avant-la-lettre din scrierile lui Károly Kós de dinainte de 1918 și revista *Új Erdély* (*Ardealul nou*), scoasă de Jenő Szentimrei în același an. „Transilvanismul reprezintă o doctrină cu evident substrat politic, care subliniază autonomia culturii ardelenice pe baza existenței unei conștiințe, a unui suflet ardelenesc specific. Doctrina transilvăneană, în laturile ei progresiste sau confuze s-a constituit pe două coordonate: de spațiu geografic și de timp. Coordonatele geografice ale doctrinei sunt oferite de peisajul Transilvaniei, fără egal ca frumusețe, peisajul acesta trebuie iubit și cultivat și pentru faptul că el reprezintă pământul natal. Peisajul ardelean a fost leagănul, de-a lungul veacurilor, al vieții sociale și a produs o spiritualitate cu totul specifică, o mentalitate proprie... Coordonatele istorice ale teoriei le oferă ideea că, din vechi timpuri, și până în secolul XX, ungurii din Transilvania n-au trăit izolați, ci laolaltă cu românii și sașii. Această conviețuire a fost marcată de influențe reciproce, ceea ce a dus la apariția unui spirit specific locului, la o concepție proprie despre lume. Un atare spirit - concept cam vag, cețos - ar trebui cultivat și în continuare, ca recunoaștere a destinului comun, așa cum îl arată istoria milenară a Transilvaniei: Ardealul reprezintă și un punct de convergență a culturilor apuseană și răsăriteană... un loc de fuziune spirituală între trăsăturile etnoistorice specifice locului și spiritului european. Locuitorii Transilvaniei pot găsi în istorie argumente de conviețuire cât și de apropiere culturală. În fine, ungurii din Transilvania ar fi superiori celor din Ungaria, pentru că ei pot fi păstrători mai fideli ai elementelor de cultură străveche și mai înzestrați intelectual” (Scridon, 1996, 18).

Ampla definiție dată de Gavril Scridon sintetizează ideile fundamentale care structurează ideologia transilvanistă, cu toate inconsecvențele și confuziile inerente. Se desprinde clar o preferință pentru o literatură independentă, dar impregnată de cultivarea tradiției locale și de un profund sentiment de atașament față de pământul natal. Acel *spirit loci* se definește prin respect față de istorie, iubire față de peisaj și deschidere față de om. Dincolo de comandamentele mai mult sau mai puțin eticiste se desprinde ideea de conviețuire a popoarelor, de convergență a culturilor. Scridon identifică și numeroase aspecte negative ale conceptului: caracterul imprecis, vag, confuz, cețos al conceptului de *suflet ardelean* sau *conștiință transilvană*. Cufundarea în natură și reculul în istorie, cultivarea naturii și a istoriei deci, nu sunt altceva decât căi de evadare din realitate, virtuale posibilități de suspendare a Timpului. Atât articolele programatice, cât și operele literare care promovează ideea de transilvanism au această deficiență comună: vagul, eclecticul, imprecisul, contradictoriul. El exemplifică prin contradicția dintre promovarea - pe plan teoretic - a peisajului transilvan și geografia concretă a operelor, care rareori prezintă caracteristicile reliefului ardelean. Ideologia transilvanistă combină manifestări literare conservatoare cu un spirit modern: de aici - coloratura ei interesantă.

Problema transilvanismului este, în interpretarea lui Ion Chinezu, o problemă de geografie literară, de psihologie etnică și psihologie literară. Ion Chinezu admite că „un astfel de transilvanism există și a existat și atunci când nu a fost băgat în seamă, după cum se poate

lămuri și în literatura românească un suflet moldovean, muntean, ardelean și oltean” (Chinez, 1930, 15).

Transilvanismul - în special cel promovat de către Károly Kós - intră în sfera de cercetare a lui Nicolae Balotă, care-l definește astfel: „transilvanismul care a fost o idee-forță, al cărei părinte a fost el mai mult decât alții, și-a avut laturile pozitive îndeosebi în atașamentul la valorile tradițiilor transilvane și în preconizarea bunei înțelegeri între fiii de diferite limbi ai marelui ținut... transilvanismul lui Kós Károly nu este un provincialism, un izolaționism insular, dogmatizat pe vagi temeuri romantic-nostalgice. Afirmările care probează teza sînt întemeiate în tradițiile culturale ale Transilvaniei, în solul transilvan, în legăturile oamenilor cu acel sol și între ei. Că a știut să facă conștiente unele din arhetipurile Ardealului încercând să creeze o epură (geometric vorbind) sau un sistem semiotic al acelor semne ale Transilvaniei pe care el le interpreta ca simbolurile unei existențe, este cert. Nu putem, deci, fi de acord cu cei care echivalează viziunea și actele lui Kós Károly cu o viziune romantică ce se pierde în trecut și în peisaj” (Balotă, 1981, 29).

Transilvania apare în viziunea intelectualilor maghiari interbelici, în special cei din jurul revistei *Erdélyi Helikon*, ca un tărâm cu o atmosferă caracteristică, o sinteză a națiunilor, limbilor și religiilor cu psihologiile specifice inerente, a tradițiilor și obiceiurilor. Balotă remarcă absența notei șovine din aceste definiții. „Pentru toți ideea Transilvaniei este aceea a unui spațiu al întâlnirii dintre naționalități, limbi, confesiuni etc.” (Balotă, 1981, 525).

În capitolul dedicat lui Pavel Dan din volumul *De la Ion la Ioanide*, Balotă revine asupra problemei, dedicând multe pagini unei așa-numite „tipologii regionale” și identificării toposurilor fundamentale ale literaturii transilvane. În timp ce moldoveanul e povestitor prin natură, munteanul e un estetizant, ardeleanul are, crede Balotă, credința cuvântului mântuitor. Nu transilvanismul în sine e tema demersului lui Balotă, ci o tipologie a prozei române după criterii regionale: „Căci, mai mult, poate, decât universul liric, spațiul prozei este străbătut de unele linii de forță ce purced dintr-un fel de geniu loci, de un duh al pământului, care suflă aici altfel decât aiurea, în Transilvania într-un alt modru (cum ar spune bătrânul ardelean) decât în Moldova ori la miazăzi de Carpați [...] să schițăm, în puține cuvinte, o asemenea hartă tipologică a prozei române” (Balotă, 1974, 244). În esență, caracteristicile scriitorului transilvan pe care Balotă le numește sânt cam aceleași pe care ceilalți esești le identifică: eticism, durată, credința în adevăr, didacticism, profetism, sensul edificării. Temele ardelenne sunt, în opinia criticului, următoarele: satul ca temelie a existenței, nostalgia și procesele de conștiință cauzate de ruperea de lumea satului, dezrădăcinarea, sentimentul tainei etc. „O lume nu a vorbelor, ci o lume a adevărului și a mai-binelui [...] cert e că Pavel Dan [...] și-a croit [...] un spațiu al său [...] sat pe care nu ni-l înfățișează nicidecum ca pe un locus amoenus, un loc plăcut, al desfătărilor campestre, ori ca pe un paradisum voluptatis. Nu, satul nu e pentru el un loc idilic [...] Cercetând unele lucrări din anii 20 și 30, ale unor scriitori maghiari din Transilvania, precum Tamási Áron, Kós Károly și alții, s-ar putea stabili unele corespondențe interesante între pozițiile respective ale scriitorilor români sau maghiari din Transilvania față de lumea rurală. Dar, mai presus de orice, acest sat al prozatorului ardelean care e, conform zicalei românești, uitat de Dumnezeu, sau celei maghiare, az Isten háta mögött - la spatele Domnului - este o matcă de valori. Ceea ce în sensul cel mai larg putem numi umanismul transilvan își are originea în acest ethos al satului. Transilvania și-a descoperit curând o vocație profetic-didactică; ea a devenit o provincie pedagogică tocmai pentru că a păstrat o legătură necurmată cu acea matcă a valorilor care este satul” (Balotă, 1974, 245-254).

Avram P. Todor, cercetător asiduu al relațiilor culturale româno-maghiare vorbește și el de o „literatură transilvană, care, printre altele, va deschide ochii asupra literaturilor altor națiuni ardelenne și în special va da o mare atenție literaturii române, înregistrând reacțiunea acesteia la noul fenomen literar maghiar ardelean, traducând poezie și proză românească,

vehiculând informații din câmpul literaturii române generale și ardeleni și stabilind relații cu factori literari românești” (Todor, 1983, 260).

Eugen Lovinescu publică, în 1925, un mic volum intitulat *Figuri ardeleni*, în care surprinde specificul creației lui Goga, Rebreanu, Maiorescu, Șt. O. Iosif, Agârbiceanu și Ilarie Chendi. Lovinescu identifică unele trăsături ale lirismului ardelen, care a culminat în poezia națională specific ardelenă a lui Goga, „cel dintâi cântăreț al iredentei transilvănene și creatorul unei poezii locale și actuale” (Lovinescu, 1925, 6). Caracteristicile principale ale poeziei ardelen sunt, după Lovinescu, militantismul și vocația națională, tematica țărănească, tematica naturii, în special a naturii Transilvaniei. În proză, ardelenismul înseamnă vocația realismului, înclinația naturalistă spre detaliu, perspectiva multiplă, intenția de a cuprinde toate straturile sociale, gustul pentru romanul rural dar nu restrictiv țărănesc. În capitolul dedicat lui Agârbiceanu, Lovinescu acceptă existența specificului regional (ardelen) în sânul literaturii naționale și pledează pentru păstrarea tuturor caracterelor rezultate în urma influențelor și contactelor cu celelalte culturi ale regiunii, fiindcă acestea îmbogățesc creația culturală în ansamblu: „din studiul literaturii lui Agârbiceanu putem scoate indicațiuni asupra naturii regionale a întregii literaturi ardelen: departe de a fi speculativă și abstractă, în orice literatură găsim, în genere, un caracter specific; înainte de a fi universală, are o patrie; înainte de a avea o patrie, reflectează condițiuni locale... ieșiți din aceeași tulpină, am stat, totuși, veacuri desbinați sub influențe felurite, ce nu ne-au diferențiat fundamentul moral dar ne-au adăugat și elemente eterogene, pe care nu trebuie să le înlăturăm; identitatea idealului nu ne obligă la distrugerea individualității. Unitatea culturală a unui popor nu se ridică pe ruina indivizilor sau a grupurilor sociale, consfințite de istorie, ci se sprijine pe conlucrarea lor, ea reprezintă spectrul energiilor naționale, format din contopirea armonică a însușirilor originale” (Lovinescu, 1925, 140-142). Lovinescu oferă și o amplă definiție a ceea ce înseamnă transilvanismul sau ardelenismul literar românesc, evidențind atât calitățile (urmărirea unui ideal, simțul moral) cât și defectele acestuia (lipsa influenței culturii latine): „sub raportul estetic, literatura ardelenă e negreșit insuficientă; o simțim din acumularea amănuntelor, din lipsa gradării efectelor, din neputința așezării povestirii în deosebite planuri pentru stabilirea perspectivei necesare, din regionalismul lingvistic, din servitutea față de realitatea imediată... Neisvorând numai din liberul joc al unor emoții estetice, literatura Ardealului e o astfel de literatură de cult, în care găsim prelungirea luptelor de rasă, chiar când nu are acest aspect social, nu-și părăsește caracterul național și moralizator, săracă în forme și în sensibilitate dar pusă în slujba unui ideal, e mai sănătoasă; dându-i un resort capabil de a pune în mișcare energiile latente și de perfecțiune etică, prezența constantă a unui ideal este salutară în existența oricărui popor. Literatura Ardealului este, așa dar, într'un cuvânt regională, puternic determinată de condițiuni locale, plină de seva țărânei ce a rodit-o, inferioară, de sigur, sub raportul estetic, din pricina unui naturalism prea direct, și din pricina lipsei unei culturi latine mai bogate; realistă prin tehnică, ea e idealistă prin cuprins, prin felul de a înțelege viața ca pe o luptă pentru libertate și prin fundamentul ei moral”. (Lovinescu, 1925, 143-144).

Problema transilvanismului perceput ca o chestiune de geografie literară și nu o ideologie, un fenomen artistic-cultural apare și la Mircea Popa, care va dezvolta idei legate de proza ardelenă, și implicit, specificitatea scrisului ardelen. În capitolul *Povestirea transilvană: un mod de a exprima sensibilitatea timpului* din volumul *Tectonica genurilor literare* Mircea Popa abordează chestiunea contribuției Transilvaniei la viața literară românească. Mircea Popa oferă un set de caracteristici ale sufletului sau spiritului ardelen, printre care mesianismul, militantismul și eticismul. „Cea dintâi în această ordine de idei a fost numită cu termenul general profetism sau militantism. Literatura transilvăniană a fost calificată ca o literatură eroică, angajată, venind dintr-o direcție luptătoare, mobilizatoare. Ea

își refuză astfel din capul locului plăcerea jocului și a gratuitului, urmărind un țel pozitiv, o tendință, un ideal. În acest caz, i-a fost repede atribuită, deoarece ea urmărea în același timp să educe, să înarmeze masele poporului cu acele virtuți morale și cetățenești, care să-l facă pe individ să reziste în fața asupririi, să-l ducă la biruință. Eticismul scriitorului transilvănean, sentimentul de compasiune față de cei mici și nedreptățiți, a fost în general lesne de observat de toți criticii care s-au ocupat de operele celor ieșiți din mediul spiritual al acestei provincii, remarcându-se totodată umanismul generos, asociat cu sentimentul demnității și al dreptății” (Popa, 1980, 214-215).

Popa folosește argumente referitoare la etnopsihologie și afirmă că elementele temperamentale înnăscute sau dobândite prin împrejurări istorice au generat un anumit ritm sufletesc propriu, un mod de a fi și de a gândi specific. Scriitorul ardelean are un fel aparte de a concepe lumea - cea reală și cea ficțională deopotrivă: „scrisul său a devenit mai riguros, mai expurgat de sentimentalisme inutile, de ecrescențe lirice. El tinde să surprindă viața cât mai fidel cu putință, altfel spus cât mai obiectiv. De unde tendința spre construcții cât mai întinse, cât mai lucrute arhitectonic. Scriitorul ardelean are dar constructiv, arhitectonică. El aspiră spre monumental, spre total, spre complet [...] Un Sadoveanu al Ardealului nu se poate închipui. Peisajul scriitorului epic ardelean este mai sărac, mai ferm, fără exuberanță, fără senzualitate, fără lirism. Așadar caracterul epic ar fi acea diferență specifică în stare să asigure coloratura proprie a acestei literaturi” (Popa, 1980, 216-217). Aici nu putem să nu amendăm afirmația lui Mircea Popa, conform căreia scriitorul ardelean - includem aici toți scriitorii, nu doar cei de limbă română - nu au o vocație a peisajului sau a lirismului, a senzualului descriptiv. Nu putem să nu amintim incredibila afinitate de stil și mod de a percepe și descrie peisajul (și anume cu simțurile acut orientate spre detaliile auditive și vizuale) dintre scrisul lui Sadoveanu și cel al scriitorului maghiar Wass Albert, o personalitate extrem de controversată și tocmai de aceea neglijată chiar de critica maghiară, care rămâne totuși în istoria literaturii maghiare ardelenice cu memorabila carte în trei volume, un excepțional tribut adus Văii Mureșului și munților din Carpații Orientali respectiv oamenilor care au fost: *Lângă Scaunul Domnului*. Carte lui Wass a fost tradusă în limba română de Corneliu Câlțea și a apărut la Editura Mentor Târgu-Mureș în 2000, după ediția de bază *A funtineli boszorkány* din 1959

Dumitru Chioaru pune problema *spiritului transilvan*, în argumentul volumului *Arta comparației*, unde vorbește de cariera lungă a acestui spirit, începând cu iluminismul și până la sfârșitul secolului XX, subliniind trăsăturile fundamentale ale acestuia (trăsături identice cu cele enumerate de ceilalți esești) și evidențiind continua pendulare a ardelenismului între europenism și etnicism, între deschidere universală și închistare provincială. Eseistul crede că „spiritul creator ardelean poartă amprenta unei tradiții, istorii, geografii și psihologii umane, care-l diferențiază de al celorlalte provincii românești, într-atât încât poate marca o identitate culturală bine conturată în sine, dar și în raport de o parte cu cultura națională ca unitate în diversitate și de altă parte cu cea europeană, cel puțin din zona Europei Centrale. De la Școala Ardeleană la școala Echinox-ului, această cultură a oscilat permanent, cu mișcări sincronice, ca iluminismul Școlii Ardelenice, sau anacronic, ca sămănătorismul, între tentația integrării europene și cea a retragerii în etnicul românesc [...] În toate însă se pot observa, ca trăsături fundamentale și distinctive pentru spiritul ardelean, seriozitatea constructivă și sobrietatea stilistică, într-o continuitate ce subliniază genul proxim prin deschiderea reprezentată de nordul autohton spre Europa, dar și diferența specifică față de balcanismul sudului românesc” (Chioaru, 2009, 5).

E incontestabil faptul, că diferitele definiții și interpretări ale conceptului lasă loc unor critici. Acestea vizează în special contradicțiile interne ale definiției și vagul, imprecisul formulărilor. Ceea ce s-a dovedit eficient și operațional se referă la valorificarea unei moșteniri culturale, importanța și inevitabilul cunoașterii reciproce. Așa cum semnalează

Nicolae Balotă, unele aspecte din filosofia culturii profesată și formulată de Lucian Blaga și teoria *localismului creator* emisă de Al. Dima în cadrul cercului *Thesis* de la Sibiu în anii 1930 prezintă similitudini și paralelisme românești cu teza helikonistă de sorginte romantică.

Ion Chinezu s-a declarat în favoarea transilvanismului pe latura comunicării interculturale, dar nu a acceptat ideea transilvană în totalitate (cf. Pomogáts, 1983, 98; Dávid, 1976, 173-184). Această comunicare interculturală ar fi trebuit să fie un rezultat firesc al conviețuirii. Factorii care l-au îngrădit au fost durerile și traumele naționale ale românilor de dinainte de 1918 și cele ale maghiarilor de după. Nu e de neglijat apoi nici naționalismul ridicat la rang de politici oficiale în diferite perioade istorice în ambele țări. Cele mai frecvente critici aduse transilvanismului se referă la aspectul de *conglomerat estetic și politic*, apariția teoriei transilvaniste doar după momentul 1918, discursul construit pe negație și izolare și la faptul că transilvanismul a fost totdeauna promovat de cei care nu erau la putere și respins de cei aflați la putere. John Neubauer și Marcel Cornis Pope (2006, 34) afirmă că fenomenul nediferențierii discursului cultural de cel politic a fost caracteristic nu doar Transilvaniei, ci întregii Europe central-estice. Angajarea politică a scriitorilor ardeleni nu e era un fenomen specific epocii interbelice. Acest tip de implicare politică intensă se poate observa la scriitorii români de dinainte și la scriitorii maghiari de după Unire, dar nu numai. Elemente naționaliste au existat și în unele scrieri transilvaniste, și în reacțiile pe care acestea le-au stârnit. O componentă fundamentală în această ordine de idei este accentul pus pe *alteritate*, precum și *interpenetrarea diferitelor tipuri de discursuri* - culturale, politice, sociale etc. Marea ratare a transilvanismului maghiarilor și cauza principală a respingerii lui (pe lângă imixtiunea politicului) este că nu a recunoscut *logica rolurilor inversate* care acționa în special în anii 20, cerând românilor răbdare și deschidere, spirit de responsabilitate, calități pe care, cu câteva decenii înainte, maghiarii le refuzau acestora.

Dacă în direcția tematicii istorice transilvanismul mai degrabă învrăjbea, în celelalte direcții (experiența naturii, iubirea pentru pământul natal, cultul familiei etc), experiența culturală și literară românească și maghiară aveau multe puncte de convergență. Eseistica românească precum și o parte a presei ardeleni pune problema existenței unui transilvanism/ardelenism românesc, o orientare regională care prezintă paralelisme și similitudini ideatice, tematice și terminologice cu transilvanismul maghiar.

Una din stereotipiile încetățenite legate de ideea transilvană este aceea că discursul cultural românesc din perioada interbelică respingea cu vehemență transilvanismul. În presa interbelică există, într-adevăr, un filon puternic care contestă transilvanismul ca ideologie. Dar există numeroase alte scrieri care abordează fenomenul regional sau alte teme conexe cu mai multă detașare și mai puțin pătimaș. Există deci scrieri publicistice care acceptă transilvanismul. Eseistica românească a fost mult mai receptivă și mai deschisă. Ion Chinezu vorbea chiar de existența unui transilvanism românesc, numit de el ardelenism. Mircea Zăciu nu ezită să adopte deja termenul de *transilvanism* pentru a se referi la fenomenul regional românesc.

Transilvanismul a existat ca preocupare a discursului cultural și înainte de a fi fost sintetizat într-o teorie; câteva precepte transilvaniste premerg principiile europene ale secolului XXI; alte idei, aspecte au suferit o distorsiune care a provocat critici, acestea însă atingeau fenomenul ca întreg; există mai multe transilvanisme, mai multe fațete, aspecte ale fenomenului; transilvanismul este o ideologie regională ardeleană, cu o variantă românească și una maghiară, cu un set de principii comune și un șir de diferențe; transilvanismul românesc și cel unguresc operează cu același set de sintagme, concepte-cheie, aceleași idei și argumente; transilvanismul apare și re apare în perioade de reșezare, de redefinire a propriei identități, și e evident că are un puternic rol terapeutic. Transilvanismul este alternativa la centralismul național, promovează ideea determinismului spațial al mentalităților și a culturii.

BIBLIOGRAPHY

- Balotă, Nicolae, *Scriitori maghiari din România. 1920-1980*, Editura Kriterion, București, 1981.
- Balotă, Nicolae, *De la Ion la Ioanide*, Prozatori români ai secolului XX, Editura Eminescu, București, 1974.
- Chinez, Ion, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană*. Editura Revistei Societatea de mâine, Cluj, 1930.
- Chioaru, Dumitru, *Arta comparației*, articole, eseuri și studii de literatură română și comparată, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2009.
- Dávid Gyula, *Találkozások*, Editura Dacia, Cluj, 1976.
- Feischmidt Margit (ed.), *Erdély-(de)konstrukciók. Tanulmányok*. Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Budapest-Pécs, 2005.
- K. Lengyel Zsolt, *A kompromisszum keresése*, Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2007.
- Kuncz Aladár, *Erdély az én hazám*, în *Erdélyi Helikon*, 1929, nr. 7, aug.-sept., pp. 487-492.
- Kuncz Aladár, *Tanulmányok, kritikák*, Editura Kriterion, București, 1973.
- Ioan Lupu, *Povestitori unguri ardeleni, antologie*. Cu o prefață de Liviu Rebreanu, colecție enciclopedică editată de Fundația culturală Regele Mihai I, 1928.
- Lovinescu, Eugen, *Figuri ardeleni*, Editura Librăriei Diecezane, Arad, 1925.
- Neubauer, John–Cornis Pope, Marcel (ed.), *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th centuries*. I-III. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 2004/2006.
- Păcurariu, Francisc, *Români și maghiari de-a lungul veacurilor*, Editura Minerva, București, 1988.
- Pomogáts Béla, *A transzilvânizmus*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
- Pomogáts Béla, *Magyar irodalom Erdélyben(1918-1944)*, Editura Pallas-Akadémia, Miercurea Ciuc, 2008.
- Popa, Mircea, *Tectonica genurilor literare*, Editura Cartea românească, București, 1980.
- Scridon, Gavril, *Istoria literaturii maghiare din România. 1918-1989*, Editura Promedia Plus, Cluj, 1996.
- Todor, Avram P., *Confluente literare româno-maghiare*. Eseuri, Îngrijirea ediției, note și prefață de Dávid Gyula Editura Kriterion, București, 1983.
- Veres Valér, *Identitate etnică vs. identitate națională în poziție minoritară*. in *Altera* 26/27, anul XI, 2005.
- Zaciu, Mircea, *Ca o imensă scenă. Transilvania*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.